

Trøndelag Numismatiske Forening 50 år
1971 — 2021

Et festskrift med kriminalnovellen
Flowing Hair av *Jørgen Brekke*

Trøndelag Numismatiske Forening (red.)

Utstein, åsatro, Magnus den gode sine norske mynter, Lund-mynter fra Harald Hardråde og imitativ utmyntning under Magnus Haraldsson

Gard Eirik Emsøy

Tilbake i 2020 startet jeg en artikkelserie, som omhandlet de angloskandinaviske imitasjonene som trolig er utmyntet i Norge¹. Mynten som vi i numismatikken kjenner best som «Olav den helliges» longcross, ble basert på en punselstudie satt i direkte sammenheng med flere angloskandinaviske imitasjoner. Videre påpekte jeg at det sannsynligvis har vært en omfattende utmyntning i Norge på begynnelsen av 1000-tallet.

I den påfølgende artikkelen tok jeg for meg myntenes handelsfunksjon², som gir oss en forståelse for hvorfor Olavs mynt sammen med flere andre norske angloskandinaviske imitasjoner i hovedsak er funnet utenfor Norge. Jeg koblet videre sammen to stempelkjeder, og synliggjorde enda flere angloskandinaviske imitasjoner, som trolig er utmyntet i Norge. Avslutningsvis resonnerer jeg meg frem til et mulig myntsted, en gammel gård med navnet Lunde i Rogaland på øya Hundvåg. Det synes også som at Rogaland har vært det stedet i Norge, som kan ha hatt størst behov for en imitativ utmyntning. I samtiden styrte Erling Skjalgsson over Rogaland, og det kan ikke utelukkes at en slik utmyntning kan settes i sammenheng med han.

Litt om arbeidet

Som jeg nevnte i min forrige artikkel², ville jeg gå ytterligere i dybden på den mulige Lund-utmyntningen i Rogaland. I tillegg ville jeg behandle

stempelkjede 138, som Gunnarsson i sitt tidligere tilsvarende til min først nevnte artikkel påpekte at utvilsomt er dansk^{2,3}.

¹Gard Eirik Emsøy. "Norske mynter av long cross-typen – og andre angloskandinaviske imitasjoner utmyntet i Norge". I: *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1 (2020), s. 11–18.

²Gard Eirik Emsøy. "Handelsruter, ytterligere norske mynter og et mulig myntsted". I: *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 3 (2021).

³Bo Gunnarsson. "Irländska Quatrefoil-imitationer och andra rön kring stampkedja 105 i Lund". I: *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 4 (2020).

I denne artikkelen går jeg derfor ytterligere i dybden, og hvor jeg deretter avslutter arbeidet i tiden rundt 1070. Her vil jeg ha fokus på Lundutmyntningen satt i et numismatisk, historisk og geografisk perspektiv. Jeg vil vise mulighetene for at myntene passer bedre inn i et norsk perspektiv, fremfor et dansk perspektiv.

Det finnes flere mulige norske mynter enn hva som fremgår av denne artikkelserien. Både eldre enn de som jeg har behandlet, samtidige og senere.

Lokale Myntmestere

På Bruun Rasmussens⁴ auksjon nummer 2037, ble det solgt en angloskandinavisk imitasjon feilbeskrevet som en ordinær engelsk mynt av long-cross typen. Lot. 5194 var i virkeligheten en angloskandinavisk imitasjon i Malmers stempelkjede 105 del D⁵. Jeg har tidligere åpnet opp for at alle myntene i del D er norske¹. Mynten på Bruun Rasmussens auksjon var Malmers stempelkombinasjon 125/1204. Mynten befinner seg i dag i en privat samling.

På reversens omskrift leser vi i begynnelsen tydelig VLFCE TL MO. Den neste delen har Malmer tolket til VZTL. Myntstedet gir i første omgang ikke noe mening. Ser man derimot på denne med henblikk på hvordan man slo sammen bokstaver, og i et norrønt perspektiv med henblikk på lydene i språket, får man frem et viktig stedsnavn i Rogaland. V er U, men i samtiden ble U uttalt som en

engelsk w (Larsen⁶ s. 14). Bokstaven Z representerte lyden ts (Larsen⁶ s. 14). Det som Malmer har tolket som en L er i virkeligheten en kombinasjon av to bokstaver. Mynten fra Bruun Rasmussen dokumenterer akkurat dette. Ved første øyekast kan det minne om en N eller en M, hvor to vertikale streker er satt ved siden av hverandre. Den første vertikale streket synes å stå alene, og representerer dermed trolig en I. Den neste vertikale streken har en liten linje/trekant, som viser til at vi trolig har en N, hvor long crosset representerer den siste vertikale linjen i N. Bruken av en trekant som skrålinjen i N-en, kan vi forutsette med henblikk på lignende bruk i M-en i MO på samme mynt. Vi får dermed myntstedet VTSTIN. Med hensyn til at jeg tidligere har åpnet opp for at utmyntningen i den norske delen av kjede 105 fant sted i Rogaland, tyder stedsnavnet på Utstein på Mosterøy i Rogaland. T-en kan også ha hatt funksjonen som lyden «te». Vi kan da få VTSTEIN, som er den skrivemåten vi finner igjen på segl fra 1300-tallets kloster på Utstein (Haug⁷ s. 158). Skrivemåten på 1000-tallet kan forutsettes å ligge tilnærmet uttalen, og bruken av diverse enkeltbokstaver må kunne forutsettes å også omfatte dobbeltlyder.

I Malmers kjede 134, som er tilknyttet den sannsynlige norske delen av kjede 105 D², har vi en interessant mynt med en omskrift som Malmer har tolket til: VLFHI MO HAI (Malmer⁵ s. 484 reversstempel 1205). Vi vet at stempelskjærere lånte linjer

⁴Bruun Rasmussen er et dansk auksjonshus.

⁵Brita Malmer. *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*. Stockholm, 1997.

⁶Erling Georg Larsen. *Norrøn grammatikk*. Oslo, 1969.

⁷Eldbjørg Haug. *Utstein kloster – og Klosterøys historie*. Stiftelsen Utstein Kloster, 2005.

Figur 1: Utsteinmynten: Angloskandinavisk imitasjon fra Malmers stem-
pelkjede 105 D med stempelkombinasjonen 125/1204. Mynten stammer fra
Bruun Rasmussens auksjon nr. 2037 lot. 5194. Foto: Bruun Rasmussen.

Figur 2: Utsnitt av «Utstein»
fra reversstempel 1204.

fra andre bokstaver og andre tegn, i det de punslet dem inn. Eksem-
pelvis ser vi det på Malmers revers
1211, hvor det står PVLSI MO LVID
(Malmer⁵ s. 484 reversstempel 1211).
LVID skal være LVND. Altså bruker
stempelskjæreren også V-en til å skape
en N (VI), eller så bruker han den
ene linjen i V og den første vertikale
linjen i D sammen med I til å danne
N. Med det er en mulighet for at
HAI kan være HAN. Plassert til
Rogaland og Lunde, kan HAN være
en forkortelse for Hana. En gammel
gård i ryfylkebassenget, hvor også
Lunde og Utstein ligger. Hana er blant
annet nevnt ved navnet Hane i 1477
(Aurenas⁸ s. 168).

I samme kjede 105 D har vi
Godwine, som myntmester på Lund
(Malmer⁵ s. 550 reversstempel 1718).
Vi kan nok ikke si at det ble preget
mynter både på Utstein, Hana og

⁸Ola Aurenas. *Høyland Gards- og Ættesoge
gjennom 400 år: 1500–1900*. Stavanger, 1954.

Lunde. Det er trolig, slik som Skaare åpner opp for, at man kan ha fått laget stempler med sitt navn og «hjembyadresse» (Skaare⁹ s. 43). Sistnevnte kan da også omfatte «hjemgården». Myntene kan også ha rent imitative myntmesteromskrifter, og omskriftene kan ha reelle personnavn med ikke reelle steder og omvendt.

Stempelkjede 138

Malmers stempelkjede 138 har en utvilsom tilknytning til de sannsynlige norske myntene i kjede 105 D (Gunnarsson³ s. 105). Det understrekes ytterligere av at Godwine på Lund også er myntmester i stempelkjede 138. Dette kan også være samme myntmester vi finner på Norges «eldste» mynt. Vi har også VLFCETEL på Utstein i kjede 138, med omtrent samme angivelse som i kjede 105 D. Sistnevnte stedsnavn er riktignok noe forvansket, noe man må forvente i disse imitative utmyntningene. I kjede 138 har vi også en myntmester angitt ved CAPLIN MO STAN (Malmer⁵ s. 576 reversstempel 1904). Først kan man tro at det kan være en forkortelse for det engelske myntstedet Stanford. Setter man det i et lokalt geografisk perspektiv, kan det også være en forkortelse for den gamle gården Stangeland. I en kilde fra 1341 er stedet angitt med navnet Stangaland (DN b. 11 nr. 27). Stangeland ligger like ved Hana og grenser også opp mot ryfylkebassenget. Her har vi også den kjente Stangelandssteinen med runer datert til 1000-tallet (Aurenes⁸

s. 380). Runene er risset til minne om en sønn som falt i Danmark. Stedet hadde altså i samtiden en direkte tilknytning til Danmark. Vi har også en annen mynt med et myntsted, som etter tradisjonen er tolket som Viborg i Danmark. Men det kan like godt være et lokalt navn i Rogaland, som begynner på Vib. Det finnes et aktuelt sted like ved Stangeland. Dette heter Vibemyr. Men jeg har ikke funnet eldre kilder, som kan bekrefte om dette kan ha sitt opphav i et tilsvarende gammelt navn. Samlet sett er det så mange forskjellige stedsnavn i kjede 138, at ikke alle kan representere stedet myntene ble utmyntet. Dette kan som nevnt tyde på «hjembyadresser» eller rent imitative omskrifter. Vi har dermed flere mulige lokale stedsnavn fra Rogaland i kjedene 105 D, 134 og 138, kjeder som utvilsomt er knyttet sammen.

Hovedproblemet med stempelkjede 138, er at den henviser til Cnut som konge av Danmark (Malmer⁵ adversene 636, 637 og 638). Med henblikk på dette, fremstår det som at hele kjede 138 utvilsomt er dansk, slik som Gunnarsson har påpekt. Men vi skal ikke glemme at disse myntene er en del av de angloskandinaviske imitasjonene. Ingenting er rett, og ingenting er galt. Kreativitet og myntmesternes forgodtbefinnelse kan gi de underligste kombinasjoner. Cnut angitt som konge av Danmark, medfører altså ikke automatisk at myntene er danske.

Av myntene i kjede 138, som har en advers som er ren imitativ (Malmer⁵ adversene 603, 630, 632 og 729), er det angitt flere myntmestere med navn og «myntsted». Mens på re-

⁹Kolbjørn Skaare. *Norges Mynthistorie*, bind I. Otta, 1995.

versene tilknyttet adversene i samme kjede, som angir Cnut som konge av Danmark, finner vi en mye lavere andel av reversene hvor myntmesterne lar seg tilkjenne. Det er i seg selv underlig. Man skulle med det første kunne anta at myntmesterne ville tilkjenne seg, særlig på reversen til sin konges mynter. Da forutsatt at de er preget i et område hvor Cnut var uomtvistelig konge, i det gamle danske Lund i Skåne. Det fremstår som at myntmesterne ikke våget eller ville tilkjenne sin kjennskap til Cnut som konge av Danmark. Men hvor de i sin noe skjulte lojalitet allikevel utmyntet i hans navn.

I sagaen kan vi lese at Erling Skjalgsson fikk flere til å gå over til å bli kong Cnuts venner. De lovte Cnut sin tjeneste og at de skulle gjøre motstand mot Olav Haraldsson. «Noen gjorde det åpenlyst, men det var mange flere som holdt hemmelig for almuen» (Snorre¹⁰ 161 s. 408). I samtiden ser vi i Norge en tydelig skjult lojalitet til Cnut. Vi kan ikke utelukke at det er en tilsvarende skjult lojalitet vi ser spor av på disse myntene. Denne skjulte deltakelsen i utmyntningen hvor Cnut angis som konge av Danmark, kan altså, bekrefte detsom vi leser om i sagaen. Med henblikk på den store lojaliteten til Cnut i Norge, og hvordan Erling Skjalgsson aktivt arbeidet for å skaffe Cnut venner, vil jeg forvente at ved en eventuell utmyntning i Rogaland vil deler av den vise lojalitet til Cnut. Da gjerne i form av et «skjult» vennskap. Det er mulig i stempelkjede 138.

Olav Haraldssons lojalitets-utmyntning

Jeg har tidligere vist at Olavs longcross («Olav den helliges longcross»), skal settes i direkte sammenheng med disse imitative utmyntningene¹. Skaare påpeker også at alle av Asthriths mynter, inkludert Olavs longcross, er beslektet i stil og teknikk (Skaare⁹ s. 42). Plassert i et imitativt perspektiv, må Olavs longcross forholde seg til at noen andre enn kongen selv stod bak utmyntningen. Videre har jeg argumentert for at utmyntningen kan ha funnet sted i Rogaland, kanskje på gården Lunde på øya Hundvåg². Forutsetter man at Skaare har rett i at han daterte denne mynten/Asthrithgruppen til tidligst november 1016 (Skaare⁹ s. 42), så ble disse utmyntet tidligst samme år som Erling Skjalgsson og Olav Haraldsson kom til forlik på øya Kvitsøy rett utenfor Stavanger (Snorre¹⁰ 60 s. 249). I 1016 reiste Olav sørover langs landet for å gjøre slutt på hedenskapen og uvanene hos folket, samtidig som han ble tatt til konge på hvert lagting. Da han kom til Karmsund, ble det avtalt forliksmøte mellom han og Erling Skjalgsson på Kvitsøy. Der forlikte Erling seg med kongen, selv om Erling ifølge sagaen ikke hadde lyst til det.

Dersom det er riktig at man på dette tidspunktet hadde en utmyntning i Rogaland hvor Erling Skjalgsson samme år inngikk et forlik med Olav Haraldsson, og samme år som Skaare tror at Olavs longcross tidligst er utmyntet, vil jeg anta at Erlings forventede lojalitet kommer til uttrykk gjennom omskriftene på myntene. Det er det rom for i imitativ utmyntning.

¹⁰Snorre Sturlasson. *Kongesagaer*. 1964. utg. Stavanger, 1964.

Erlings kone het Astrid, og vi kan ikke utelukke at lojaliteten kan ha kommet til uttrykk gjennom en utmyntning i hennes navn. Denne utmyntningen omfatter kun et stempelpar, og synes ikke å ha pågått i særlig lang tid. Noe som kan skyldes at vi på et senere tidspunkt i sagaen og kanskje på myntene, ser at lojaliteten ligger hos kong Cnut.

Man kan si at når man plasserer Olavs longcross til en historisk kontekst i Rogaland, så indikerer det at det som er nevnt i sagaen om forliket mellom Olav Haraldsson og Erling Skjalgssons lojalitet til kong Cnut kan være historisk riktig. Likeså kan myntene i kjede 138, som angir Cnut som konge av Danmark, også indikere at sagaens beretning om Erling Skjalgssons lojalitet til kong Cnut være historisk riktig.

Mynter og åsatro

Etter at Erling Skjalgsson og Cnut på nytt knyttet nye vennskapsbånd i Egersund, reiste Cnut nordover og la hele Norge under seg. Dette skjedde omtrent i 1028. Cnut holdt da et stort ting. Der lyste han ut at Håkon jarl skulle ta styringen over det landet han hadde lagt under seg. Samtidig tok Cnut sin sønn Harthacnut til høysetet sitt. Der gav Cnut sønnen Harthacnut kongsnavn og med det «daneveldet» (Snorre¹⁰ 171 s. 416).

På samme tid dukker det opp en helt ny myntgruppe, som ble preget i perioden ca. 1030–1035 (Becker¹¹ s. 121). De kan også være tidligere enn

1030 (Malmer¹² s. 299). Det er dermed ikke usannsynlig at de ble utmyntet fra 1028. Disse myntene har både det som ligner en slange/orm og det som er livets tre (Malmer¹² s. 299–302 og Hauberg¹³). Slangen fremstår som et rent hedensk symbol hentet fra åsatroa: Midtgardsormen. Noe annet kan slangen vanskelig symbolisere her i nord, enn om det ikke skulle representere djevelen i form av en slange. I tillegg har vi som nevnt livets tre, som er kjent fra både kristendommen og åsatroa (Yggdrasil). Disse fremstår gjennom myntmestere og angivelse av myntstedet Lund til å være en fortsettelse av de tidligere nevnte myntene. Det er også i henhold til dansk numismatisk tradisjon. Jeg har også observert at samme punsel fra Olavs longcross trolig også er brukt på en slangemynt. Dette er riktignok svake spor på to stempelidentiske mynter. Dette setter da disse ormemyntene i direkte sammenheng med Olavs longcross og andre formodentlige norske angloskandinaviske imitasjoner.

På disse myntene er det Lund, som er angitt som myntsted. I motsetning til en sammenblanding av myntsteder på tidligere nevnte mynter, ser vi her en gruppe med henvisning til Lund. Dette er da trolig navnet på det faktiske myntstedet. At de trolig skal settes i sammenheng med de tidligere nevnte myntene i kjede 105 D, 134 og

Eleventh Century (Historisk-filosofiske skrifter) (1981), s. 119–175.

¹²Brita Malmer. "Some observations on the importation of Byzantine coins to Scandinavia in the tenth and eleventh centuries and the Scandinavian response". I: *Russian History* 28.1/4 (2001), s. 295–302.

¹³Peter Hauberg. *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*. København, 1900.

¹¹C. J. Becker. "The Coinages of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040–c. 1046". I: *Studies in Northern Coinages of the*

Figur 3: Ormemynt fra Lunde med Harthacnut angitt som konge og Aslak angitt som myntmester på revers. Mynten stammer fra Hafnia Coins¹⁵ sin internettside høsten 2020. Foto: Hafnia Coins.

Figur 4: Utsnitt av Figur 3: Her ser vi spor etter det som kan være samme punselskade, som tidligere er behandlet i mine artikler om angloskandinaviske imitasjoner^{1, 2}. Punselskaden, hvor det er et hakk inn i det ene hjørnet, finner vi på N-en i Harthacnut. Samme punselskade har jeg funnet på et stempelidentisk eksemplar (MISAB¹⁶ 32 lot 206), og det er trolig ikke tale om dobbeltpreg etc.

138, kan tyde på at myntene med sammenblandede myntsteder også er utmyntet i «Lund».

I katedralen i Stavanger, som er bygget på begynnelsen av 1100-tallet, finner vi samme nevnte symbolikk litt bortgjemt på et av kapitelene. Der har vi det som tolkes som Midtgardsormen, Yggdrasil, Fenrisulven, Tor, Odin og Mimir¹⁴. Plasserer man disse nevnte myntene til Rogaland, er samme symbolbruk også kjent brukt lokalt nesten hundre år etter at myntene ble preget.

¹⁴Ivar Raa Langvik. "Ragnarok og norrøn mytologi smykker Domkirken? Kronikk: Kan figurer på en søyletopp i Stavanger domkirke forestille Tor og Odin?" I: *Stavanger Aftenblad* (1. des. 2020).

¹⁵Hafnia Coins v/Finn Rasmussen er en dansk mynthandler.

¹⁶Myntauktioner i Sverige AB (MISAB) er et svensk auksjonshus.

Daneveldet

Disse myntene angir både Harthacnut og Cnut som konger, slik som det fremkommer av sagaen at var tilfelle fra omtrent 1028. Dette er til og med før Harthacnut ble enekonge i 1035 av «daneveldet». Myntene indikerer altså riktigheten av det som står i sagaen, at Harthacnut på denne tiden fikk kongsnavn over «daneveldet». Myntene oppstod også omtrent samtidig, som Cnut tok over Norge, og det kan være naturlig å sette dem i akkurat den sammenhengen.

Fra denne tiden, da Harthacnut var konge av «daneveldet», og før han selv ble enekonge, finnes det mynter som man tidligere har tolket at angir han som konge av «Danmark». Siden vi fra Snorre kjenner til at det er «daneveldet» han ble konge over, er denne tidligere antatte henvisningen til «Danmark» trolig å forstå som «daneveldet». I tillegg til myntene, er Snorre den eneste kjente skriftlige kilden som sier at Harthacnut ble tatt til konge. I det Norge ble underlagt Cnut rundt 1028, er selvfølgelig Norge på det tidspunktet å betrakte som en del av «daneveldet». Mynter med Harthacnut med mulig henvisning til «daneveldet», kan dermed ikke utelukkes at de er utmyntet i Norge. Tilsvarende kan man også tenke seg kan være tilfelle med Cnuts mynter.

Ormemyntene i et norsk perspektiv

Ved en utmyntning i Rogaland, som Erling Skjalgsson styrte over, bør man kunne forvente at det i tiden etter at Cnut tok hele Norge og gav sin egen

sønn kongsnavn, vil eksistere mynter med både Cnuts og Harthacnuts navn. At en helt ny utmyntning av helt nye, revolusjonerende typer uten sidestykke i skandinavisk numismatikk oppstår omtrent samtidig som dette skjer, er i seg selv et sterkt indisium på at utmyntningen ikke tilhører det gamle danske Lund i Skåne, men heller et norsk «Lund». Nytt rike og nye konger burde betinge ny mynt. I Norge har vi altså en samtidig historisk omveltning direkte tilknyttet Cnut og hans sønn. Det har vi ikke i det gamle danske Lund i Danmark. Forutsatt en utmyntning på sistnevnte sted, er det ikke meg bekjent noe som burde kunne endre en eksisterende utmyntning så radikalt.

Myntmesternavnene blir også mange flere på disse, totalt 10 forskjellige (Malmer¹² s. 301), mot 2 myntmestere på de tidligere nevnte Cnut-myntene i Malmers stempelkjede nr. 138. Myntmesterne lar seg med andre ord tilkjenne i en mye større grad på denne nye utmyntningen. I det Cnut hadde lagt Norge under seg, kan man dermed tolke det slik at man nødvendigvis ikke hadde samme behov for å skjule sin lojalitet og vennskap.

Slangen, og det som kan være Yggdrasil, er i seg selv svært interessante motiver. De er en direkte motpol til hva Olav Haraldsson stod for — om det så er Midgardsormen eller djevelen. Olav Haraldsson var ifølge sagaen svært hard mot folket, som ikke vil gi opp åsatroa og ta til seg kristendommen. Plasserer man slangemyntene til Norge, sammen med kongenavnene Cnut og Harthacnut, fremstår myntene som en

proklamasjon på at man hadde fått et nytt styre og åsatroa igjen kunne ha blitt en akseptert trosretning. En åsatro vi lokalt ser spor etter helt inn på 1100-tallet.

Ormemyntene satt i et dansk perspektiv

Sett i et dansk perspektiv, har Malmer gjort flere betraktninger rundt symbolikken til ormemyntene (Malmer¹⁷ s. 79–83). Hun viser blant annet til runesteiner i Skåne med ormemotiver, som viser at symbolikken var i bruk i det geografiske området. Men det er ikke noe i hennes vurderinger som utelukker et norsk opphav. I et annet arbeid behandler Malmer vekten til disse ormemyntene¹⁸. Det er ingen forhold der, foruten et dansk perspektiv, som hindrer at disse vektvurderingene kan transporteres over til et norsk perspektiv.

Forklaringen i den danske numismatikken på hvorfor ormeutmyntningen oppstod i Lund i gamle Danmark, baserer seg på at myntene eksisterer. Det finnes ingen historiske omveltninger, som etter min oppfatning kan rettferdiggjør en slik stor endring av utmyntningen (Malmer¹⁷ og Malmer¹⁹ s. 59). Ser

man heller til Norge, har man det hele: nytt styre og nye konger.

Kennet Jonsson har også behandlet Cnuts utmyntninger i «The Reign of Cnut»²⁰. I denne artikkelen fremkommer det heller ikke forhold som kan vanskeliggjøre et norsk opphav for de her omtalte Lund-myntene.

Den videre utmyntningen i Lund

Den etterfølgende utmyntningen i Lund er blant annet representert ved Beckers stempelkjede nr. 1 (Becker¹¹ s. 175). Den inneholder mynter med Cnuts navn, Harthacnuts navn og Magnus den godes navn. I tillegg kommer en rekke mynter med uforståelige omskrifter. Varianter, typer, underlige kombinasjoner av konger sammenknyttet gjennom reversstempler og underlige myntstedsnavn gjør forvirringen komplett. Numismatikere har forsøkt å forstå de anglo-skandinaviske imitasjonene, slange-myntene med flere, Beckers kjede nr. 1 og senere mynter fra Lund. Noen har ment at den manglende styringen, tyder på at kongen ikke har styrt utmyntningen, men at den er privat (Becker²¹ III B). Det er i tråd med å plassere Lund-utmyntningen til en privat utmyntning i Rogaland.

Både i utmyntningen av slange-mynter og i Beckers kjede nr. 1, som omfatter senere Lund mynter, finner vi myntmesteren Aslak. Han opptrer

¹⁷Brita Malmer. "Kristna symboler på danska mynt ca 825–1050". I: *Kristendommen i Danmark før 1050* (2004), s. 75–85.

¹⁸Brita Malmer. "Om penningar och halvpenningar i 1020-talets Lund". I: *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 7/8 (2003), s. 119–127.

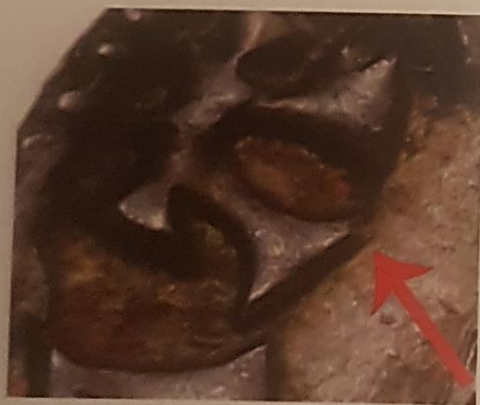
¹⁹Brita Malmer. "Något om Thorcel, Alfward och penningekonomin i Lund på 1020-talet". I: *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2 (2012), s. 57–60.

²⁰Kenneth Jonsson. "The coinage of Cnut". I: *The Reign for Cnut: King of England, Denmark and Norway* (1994), s. 193–230.

²¹C. J. Becker. "Mynter som historisk kilde-materiale i 1000-tallet". I: *Festskrift til Olaf Olsen på 60-års dagen* (7. juni 1988).

Figur 5: Magnus den godes penning som kan være preget på Lunde, Hundvåg, av Aslak. Mynten er en del av Beckers kjede nr. 1. Legg merke til at man brukte bokstaven H som bokstaven G. Mynten stammer fra Bruun Rasmussens auksjon nr. 897 lot. 224. Foto: Bruun Rasmussen.

Figur 6: Utsnitt av Figur 5: Utsnitt av punselskaden på Magnus den godes mynt som kan være preget på Lunde, Hundvåg. Samme punselskade er på et stempelidentisk eksemplar solgt av Oslo Myntgalleri²² på deres nettside høsten 2020.

først på mynter preget i tiden etter Erling Skjalgssons død. Hans sønn Aslak tok over, og satt på Sola også under Harald Hardråde (Snorre¹⁰ 41 s. 540). Kronologisk sett passer myntmesteren til å være Erling Skjalgssons sønn Aslak, i det vi kan forutsette at han overtok etter sin far og da fikk en mer fremtredende rolle. Samme punsel, som er brukt på Olavs long cross, kan være det samme som også er kjent brukt på minst en av Aslaks mynter i Beckers kjede nr. 1 (Emsøy¹ s. 15).

I den danske tradisjonen er alle Lund-myntene knyttet sammen. Det ser vi av både angivelsen av Lund og myntmestrene, som synes å ha en viss kronologi. Forutsatt at dette er riktig, vil man da kunne tro at de samme personer har vært aktive gjennom hele myntproduksjonen. Samt at det er naturlig å tro at de samme

²²Oslo Myntgalleri er en norsk mynthandler og auksjonshus.

verktøyer over tid har vært i bruk i denne utmyntningen, herunder også punsler. Som det fremkom i min første artikkel i denne artikkelserien¹, ser vi det som trolig er samme punselbruk på flere mynter. Svakheter og usikkerheter med hensyn på punselbruk er angitt i både nevnte artikkel og i den påfølgende artikkelen². Ved en sammenhengende utmyntning, bør man kunne forutsette å kunne finne særegne punsler, som er brukt over tid. Ved skader på disse punslene, vil man da også kunne forvente å finne en utvikling av disse skadene. Da i samme grad som stempelskader utvikler seg over tid. Det er en slik punselskade, som jeg mener å ha identifisert, og som man kan se at endrer seg noe over tid. Skaden er konstant og på samme sted: En splitt inn i kanten på hjørnet av en trekant-punsel.

Degenerering av omskrifter

Det interessante, som Becker påpeker, er at omskriftene i hans kjede nr. 1 i Lund utmyntningen ble degenerert (Becker¹¹ s. 143). De blir forvirrede, i beste fall kun delvis forståelige med rester av henvisningen til Lund. I den delen av Beckers kjede nr. 1, hvor omskriftene er degenerert til det ugjenkjennelige og uten henvisning til kongsnavn, har vi en mynttype som er attribuert til Sven Estridsen. Problemstillingen med disse myntene, når de er attribuert til danske Lund, er at man ikke med sikkerhet kan si at Sven Estridsen styrte der da disse myntene ble preget. Denne usikkerheten har i stedet blitt brukt som argument for at Sven fikk kontroll over Lund før

han ble konge over hele Danmark (Becker¹¹ s. 137–138 og Becker²¹ II. 3). De aktuelle myntene er kjent blant annet fra et funn som er nedlagt senest 1047/48 (Becker¹¹ s. 131).

På denne tiden tok Harald Hardråde over Norge, og han innførte den såkalte triqvetra-typen. En mynttype som raskt ble forringet. Myntene ble med tiden blandet ut med store mengder kobber. Dette var noe som folk i samtiden var kjent med: Haraldsslått. Disse myntene er i hovedsak funnet i Norge, kun noen få i utlandet. I det de norske myntene av triqvetra-typen ble forringet, oppstod det et problem. Norge fikk en mynt av en type, som i liten og kanskje i ingen grad ble akseptert utenfor landets grenser.

Tidligere har jeg argumentert for at de angloskandinaviske imitasjonene ble til som et behov for handelsmynt². Det er ingenting, som jeg kjenner til, som skulle tilsi at behovet forsvant i det Harald Hardråde tok over. Man skulle heller tro at man ved behov for handelsmynt under Harald Hardråde gjorde det samme som man gjorde tidligere: man imiterte de myntene man hadde behov for. Det er det jeg tror vi ser er tilfelle med «Sven Estridsen» myntene i Lund kjeden, som er utmyntet i en tid man ikke med sikkerhet vet om han styrte danske Lund. De passer inn som rene imitasjoner preget i norske Lunde og tiltenkt brukt i handel. Dateringen av disse myntene er dermed ikke lenger noe problem, og det er ikke nødvendig å forsøke å argumentere for at Sven må ha fått kontrollen over danske Lund i tiden før 1047. Likeså kan man

ikke utelukke at man på tilsvarende vis imiterte de norske triqvetra utenfor Norges grenser. Dette var dårlige mynter med lavt sølvinnhold. Imitasjon var vanlig i samtiden, og det kan ikke utelukkes at flere har benyttet seg av muligheten.

Denne degenereringen av Lund myntene fungerer som en bro til Harald Hardrådes penninger. Største delen av dem har tilsvarende uforståelige omskrifter. Vi kan også tro at man i stor grad i det norske Lunde kan ha utmyntet imitasjoner av danske og kanskje andre utenlandske mynter. De forringede norske myntene av Harald Hardrådes triqvetra-type, kan man også tro at man har preget parallelt med de imitative. Da trolig ikke i samme omfang. Heller kan man ikke utelukke at man ved kunnskapen og kompetansen til å iblande kobber i triqvetra-myntene, uten at dette var særlig merkbart ned til en viss prosent, også kan ha falt for fristelsen til å utmynte imitasjoner av dårlig sølvgehalt.

Lundmyntene fra Harald Hardråde

Fra Harald Hardråde har vi et par penninger, som kan være preget i det norske Lunde. Vi har en triqvetra med et myntsted LIDE (Skaare²³ s. 102 og s. 197 R19). Der kan I bruke den vertikale streken til D. Vi får da en V. Myntstedet kan da være LVDE, som ligger tett opp til angivelsen på de tidligere Lund myntene. En annen mynt av triqvetra-typen kan henvise

til LIVONDI (Skaare²³ s. 199 R44). Ordlyden i seg selv tyder på et sted med navnet Lund. En annen mynt har også omskriften [...] ON IILIONDII (Figur 7 og MISAB 32 lot. 226). Dette tyder også på en myntmester på Lund.

Vi finner dermed mulige angivelser av Lund i triqvetra-utmyntningen, noe som ligger tett opp til det man ser i Beckers stempelkjede nr. 1. Største delen av denne kjeden er tidligere enn de norske triqvetraene. I tillegg har vi mulig angivelse av Lund hvor det fremkommer mange ekstra i-er. Overdreven bruk av i-er ser vi på den senere Lund utmyntningen med runer på Magnus-mynter fra midten av 1060-tallet (eksempelvis Moltke²⁴ s. 13 nr. 36 og s. 28 nr. 226). Mer om disse kommer vi tilbake til. Angivelsen av Lund på tidligere og senere mynter varierer mye. Så lenge man ser en angivelse som ligger tett opp mot navnet Lund og at den ligger tett opp til kjente angivelser av stedet, så bør det være tilstrekkelig for å vurdere at det kan stå Lund.

En mulig utmyntning av triqvetraer på Lunde på øya Hundvåg, vil trolig kun representere en mindre del av den totale utmyntningen av denne mynttypen. Vi har også myntsteder som Nidaros og Hamar angitt på myntene. I tillegg må man kunne tro at utenlandske handelsfolk også imiterte triqvetra-myntene utenfor Norge, på lik linje som at man i Norge kunne imitere andre lands mynter.

²³Kolbjørn Skaare. *Coins and Coinage in Viking-age Norway*. Oslo, 1976.

²⁴Erik Moltke. "De danske runemønter og deres prægere". I: *Nordisk Numismatisk Årsskrift* (1950), s. 1-56.

Figur 7: Penning fra Harald Hardrådes tid. På reversen kan vi lese [...] ON IILION)II. Dette gir trolig [...] ON ILIONDI, som ligger tett opp mot angivelsen av Lund på andre mynter med henvisning til Lund. Mynten kan dermed være preget på Lunde. Mynten stammer fra MISAB 32 lot. 226. Foto: MISAB.

Magnus Haraldsson og utmyntningen i Lund

Flere forskjellige slike varianter av Lund, med flere i-er foran og bak «Lund» finner vi som nevnt i utmyntningene fra Lund med Magnus sine mynter med helgen på advers og runeinnskrifter på revers. Disse myntene er datert til etter 1065 (Moltke²⁴ s. 3). I dansk numismatikk er disse attribuert til Sven Estridsen. Da må man riktignok forklare hvorfor det står Magnus istedenfor Sven.

Ivar Leimus har argumentert for at disse runemyntene kan dateres enda tidligere²⁵. I samtiden ser det ut til at både utenlandske og eldre danske mynter ble fortrent fra

sirkulasjonen i Danmark (Moesgaard og Hougaard²⁶ s. 21). Det gjør det da vanskeligere å datere funnene. Bruk av andre lands mynter til datering av funnene, kan dermed være villedende, da det kan ha vært en bevisst utskilling av mynter fra sirkulasjonen. Leimus tar utgangspunktet i et Estlandsk funn, og ser videre på andre skandinaviske funn. Med henblikk på mulig utskilling av mynter, og usikkerhet vedr. myntskattens oppbygging i Estland (bestående av importmynt, som kan ha blitt akkumulert over tid fra forskjellige kilder), tror jeg at Moltkes datering kan bli stående.

Tror man at man under Harald Hardråde fortsatt hadde behov for

²⁵Ivar Leimus. "Vikingetidsskatten fra Linnakse (Estland) og datering af de danske runemønter". I: *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2 (2012), s. 54–56.

²⁶Jens Christian Moesgaard og Kirsten Hougaard. "Freerslevskatten. Nogle betragtninger over møntløbet på Sjælland o. 1065/1070". I: *Nordisk Numismatisk Årsskrift* ny serie, 1 (2014), s. 13–40.

utmyntning av handelsmynt, imitasjoner av blant annet danske mynter, ville dette behovet etter min mening fortsette helt frem til etter Harald Hardrådes død. På det tidspunktet tror man at de aller dårligste triqvetryntene ble utmyntet. Behovet for handelsmynt kan ikke ha vært større enn da, siden man kan tro at tilliten til triqvetryntene ville være minimal, og kunnskapen om deres lave sølvinnhold hadde hatt flere år på å bli tilkjennegjort i Skandinavia og kanskje ut over disse områdene.

Ved Harald Hardrådes død, da han ble drept ved Stamford bro i England, tok det en tid før hans sønn Olav kom tilbake til Norge. I mellomtiden styrte Olavs bror Magnus alene over Norge. Olav kom tilbake til Norge, og styrte landet sammen med Magnus frem til omkring 1069. Da døde Magnus, og Olav ble enekonge (Snorre¹⁰ 101 s. 586).

Magnus styrte Norge alene fra 1066 til omkring 1067. Med en mulig utmyntning i Norge av bla. mynter med en helgen preget i norske Lunde i tiden før 1066, er det naturlig å plassere Magnus sine Lund mynter med helgen til Norge og kong Magnus, sønn av Harald Hardråde. Navnet Magnus gir ved en norsk attribuering ingen forklaringsproblemer. Deres datering til etter 1065 passer også godt til 1066, da Magnus ble konge av Norge og styrte alene en tid. Hadde det vært danskekongen Sven Estridsen som stod bak, ville man også kunne forvente at navnet «Magnus» ville gå igjen på de andre danske myntstedene. Men det er ikke tilfellet.

I samtiden ser det som nevnt også

ut til at både utenlandske og eldre danske mynter ble fortrenget fra sirkulasjonen i Danmark (Moesgaard og Hougaard²⁶ s. 21). Det fremstår dermed som et utvilsomt behov for mynt av «dansk» type ved handel i Danmark. En større «imitativ» utmyntning i Norge, som produserte denne nødvendige mynten, kan dermed rettferdiggjøres. Rogaland er midtpunktet i hovedferdselsåren mellom England og videre sørover. Et slikt myntverksted kan også ha dekket behovet engelske handelsfolk hadde for «dansk» mynttype. Dette er kanskje bakgrunnen for alle de mulige engelske myntmesterne, som er angitt på reversene (Moltke²⁴ s. 4). Utenlandske handelsfolk kan også representere de engelske navnene på de tidligere antatte norske Lund-myntene. Med henblikk på at disse myntene dermed kan representere et behov for handelsmynt nedover til Danmark og videre til Østersjøen, kan vi dermed nødvendigvis ikke forvente å finne de samme myntmesterne på Harald Hardråde og hans sønners mynter, da utmyntningen av sistnevnte kan være basert på helt andre forutsetninger.

Etter Magnus død og kanskje i tiden rett før hans død, vet vi at de norske myntene i beste fall inneholdt rundt 50 % sølv. Ved en samtidig imitativ utmyntning i Norge, ville det vært naturlig at en slik utmyntning holdt fast ved Magnus navnet, fremfor å også bruke Olavs navn. Olavs navn er brukt på en rekke norske mynter av denne dårlige standarden, og hans navn ville da kunne assosieres med dårlig mynt. Utmynting av mynter fra avdøde konger, er en praksis

vi kjenner til fra Beckers stempelkjede nr. 1.

Lund i Danmark

Et par mynter, som man kan si at naturlig faller inn under de ovenfor nevnte norske Lund-utmyntningene, henviser til det man har tolket til å angi Lund i Skåne i det gamle Danmark (Malmer¹² s. 301 og Hauberg¹³ s. 119). Angivelsene er som følger: «Alfwrd on Lun Denemac» og «Alfwad on Lun Demac». Det kan tyde på en samtidig utmyntning i Lund i gamle Danmark. En slik presisering vil etter min mening være særlig relevant dersom det i samtiden var flere myntsteder med samme navnet. Lund i London er også et av Lundene i samtiden, hvor det ble preget mynter. Med denne tolkningen av omskriften er det også åpent for at personen på mynten viser til «hjembyen» Lund i Danmark. Tilsvarende ser vi kanskje på flere «Lund» mynter: Sigtuna, Gori, Linc, Utstein, etc.

Lund-myntene er utmyntet i en tid hvor Cnut og HardthaCnut tok Norge. Med det kan man i samtiden heller ikke utelukke at et norsk «Lund», kan ha blitt ansett for å være dansk, en del av «daneveldet». Vi kan også tolke Denemac og Demac som «daneveldet». Det er med andre ord flere muligheter. Nevnte myntmesternavn er også kjent på mynter som kun angir Lund (Malmer¹² s. 301).

Videre kan det også bemerkes at bruken av Denemac og Demac, som en angivelse av Danmark på mynter, ikke er kjent fra andre samtidige mynter. «Den» i Denemac og «De» i Demac kan også være en del av

den fulle angivelsen av myntstedet, henholdsvis Lunden og Lunde. Lignende angivelse av Lund finner vi på Malmers reversstempler 1104, 1705, 1721 og 1737, hvor vi leser myntstednavnet til å være Lunde og Lunden. Om dette er samme Lunde, kan riktignok diskuteres. Uansett finner vi spor av angivelsen av et «Lund» på tilsvarende måter. Det fremstår også som underlig om stedsnavnet ble forkortet midt i omskriften, fremfor i slutten som vi ser på de ordinære omskriftene. Det burde heller være «Danmark» (det het Danmark på den tiden), som da skulle ha vært forkortet. Med denne tolkningen får vi da i slutten av omskriftene «emak». På en runepinne fra 1300-tallet er «a Mik»/«a Mek» (eier meg) angitt som «e Mak» (Ellefsen²⁷ s. 110). Dette er riktignok norrønt fra 1300-tallet. Men det åpner opp for en ny tolkning av disse nevnte reversomskriftene til å være «Alfward på Lunde eier meg». Angivelsen av eierskapet av stemplet, er i tråd med lignende angivelse av eierskap, som vi ser på senere norske mynter fra Olav Kyrres tid. Angivelse av et myntsted i form av både sted og land, kjenner vi ikke fra andre skandinaviske mynter fra samtiden. Avslutningen kan kanskje også ha andre tolkninger. Det finnes altså flere vurderinger av de to nevnte omskriftene, som ikke begrenser myntenens opphav til et Lund i Skåne i det gamle Danmark.

Malmer viser også til en orme-mynt med den antatte omskriften THORCEL ON LUNDEO O DANI

²⁷Terje Ellefsen. *Runeskriftens opphør i sein-middelalderen Runer og runeinnskrifter i Norge 1325–1500*. 2009.

(Malmer¹⁹ s. 58 bilde 1 og 2). I både ON og LUNDEO består bokstaven N av en skrå strek mellom to vertikale streker. På nevnte mynt ser vi en horisontal strek i N i DANI. Det er nok heller tale om en H. Bokstaven foran synes å være en A. Foran denne kan jeg ikke se en D. Det ligner mer på den anglosaxiske bokstaven for lyden W. Samme bokstav er brukt på samme mynttype for myntmesteren Alfward (W). Vi får dermed OWAHI. H kan være G med hensyn på den påfølgende Lunde-utmyntningen hvor vi leser MAHNUS (Figur 5). Der har H funksjonen som en G. Vi kan da få Lundeoo Vagi. Vagi kan henvise til en våg eller vaggi som henviser til en dal/stutt dalsenking ved eller nær kysten. Denne tolkningen av omskriften åpner dermed opp for at nevnte Lund ligger ved sjøen, eller at det er en Lundsvåg. Med utmyntningen satt i norsk perspektiv, kan det bemerkes at Lundsvågen er en del av gården Lunde på Hundvåg.

Kanskje skal Alfward sine omskrifter også tolkes i samme stil. Men det kan jeg dessverre ikke gå ytterligere inn i dybden på, da jeg kun har sett strektegninger/kobberstikk av disse. Dermed må jeg ha tillit til at andres tolkning av omskriftene er korrekt.

Utmyntningen i det skånske Lund

På et senere tidspunkt, eller kanskje også parallelt med den norske, blir det trolig utmyntet mynter i det gamle danske Lund i Skåne. Man har fra Sven Estridsen sin tid funnet et blyavtrykk av en av hans senere runemynter datert til etter 1070

(Jensen²⁸ s. 2ff). Dette ble funnet i det gamle danske Lund i Skåne. Det er også en mulighet for at Lunde utmyntningen i Rogaland på 1060-tallet, typemessig etter hvert ble helt identisk med Lund utmyntningen i danske Lund, Skåne. Nettopp for å ligne på ny «dansk» type, som synes å fortrenge utenlandsk og eldre dansk mynt. På bakgrunn av dette, henfører jeg i denne omgang ikke flere Lund mynter til Rogaland, enn det som jeg mener at jeg har belegg for. I tillegg må man kunne forutsette at det eksisterer imitasjoner av Lund mynter, som absolutt ikke er preget i Lund — hverken den norske eller danske.

Høyverdig stil

Med Lund-utmyntningen satt i et norsk perspektiv, fremstår disse myntene til å ha en høyere kvalitetsmessig stil, sett i forhold til de norske myntene fra både Harald Hardråde og hans sønner. Sistnevntes stil er nærmest gjennomgående av lav kvalitet. Svært mange av dem er rett og slett simple. Vi vet at disse sistnevnte myntene i hovedsak ble brukt innenlands og ble utmyntet til innenlands bruk.

Med henblikk på Lund-utmyntningen og at den ser ut til å ha blitt utmyntet i et handelsperspektiv ut over Norges grenser, må man følgelig kunne forutsette at deres stil må ha vært på høyde med de øvrige internasjonale handelsmyntene de skulle sirkulere sammen med. Det forutsetter dermed Lund-mynter

²⁸Jørgen Steen Jensen. "Et prøvestykke fra Svend Estridsens Lundemønt". I: *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1 (1983), s. 2-4.

av en høyere kvalitetsmessig stil enn de øvrige norske myntene fra Harald Hardråde og hans sønner. Dette er i tillegg til bruk av håndverkere, som holdt en høy nok standard innenfor utmyntning: både i stempelproduksjon, stempelskjæring, metallurgi, blankettproduksjon etc.

Avslutning

Avslutningsvis er det legitimt å spørre seg om alle de formodentlige norske myntene, faktisk i sin helhet er preget i det danske Lund i Skåne. Da også inkludert Olavs longcross. Den er etter min oppfatning, slik som det kommer frem i denne artikkelen og tidligere artikler, direkte tilknyttet Lund utmyntningen. Skaare setter Olavs longcross også i direkte sammenheng med Asthriths imitative mynter, som er direkte tilknyttet «Lund» myntene i Malmers stempelkjede 105 D. Jeg mener også at samme punsel fra en

«Lund» mynt, er det samme som er brukt på Asthrith sine imitasjoner og Asthrith sin Olav longcross. I tillegg har vi myntene fra Harald Hardråde, med det som trolig er henvisninger til Lund. Med henblikk på at det må ha vært svært attraktivt å imitere de dårlige norske myntene, så kan man heller ikke utelukke en utmyntning av disse i et dansk Lund i Skåne. I Skandinavia imiterte man alle slags typer mynter. Alle disse myntene, som jeg har behandlet gjennom disse tre artiklene, fremstår etter min oppfatning som en uadskillelig gruppe. Enten må de plasseres til et gammelt dansk Lund i Skåne, eller så må de plasseres til et norsk Lund. Slik som det fremkommer i denne og i mine tidligere artikler, er det flere forhold i Rogaland som åpner opp for at myntene er utmyntet der, fremfor at de er utmyntet i det gamle danske Lund i Skåne.